

På väg mot eliten: Vad kan förväntas av kvinnliga idrottare?

© **Lars Lagergren & Jesper Fundberg**
Institutionen för idrottsvetenskap, Malmö högskola

Publicerat på idrottsforum.org 2015-11-25

Syftet med artikeln är att ur ett gatekeeping-perspektiv belysa hur den manliga hegemonin kommer till uttryck och vilka eventuella konsekvenser den har inom skapandet kvinnliga elitidrottare. Genom gatekeeping-processen, med dess grundelement förväntningen och bekräftelsen, påverkar ledare och föräldrar de unga elitsatsande idrottarnas vardag, utveckling och syn på en eventuell framtid som elitidrottare. Det empiriska materialet är insamlat genom intervjuer och observationer i två olika omgångar, dels under perioden 2002–2004, dels under åren 2011–2013. Materialet presenteras i form av tre case: fotboll, tennis och klassisk balett. Slutsatsen av undersökningen är att gatekeeping-processen sker i ett tomrum vad gäller fotbollen, till skillnad från tennis och, i än högre grad, klassisk balett.

I motsats till de senare tycks det inte finnas några förväntningar alls på flickorna inom fotbollen. Fotbollsspelarnas strävan efter att bli bekräftade möts varken av ledare eller föräldrar. Bara de tjejer som sätter upp sina egna mål och därmed gör motstånd genom att ta till sig idrottens, den manliga hegemonins, normer och värderingar kan känna sig hemma inom fotbollen.

LARS LAGERGREN är docent i Kultur och samhälle och lektor vid Institutionen för idrottsvetenskap vid Malmö högskola. Forskningsintressen är vuxnas styrning och organisering av ungdomars idrott och fritid.

JESPER FUNDBERG är FD i etnologi och lektor i idrottsvetenskap vid Malmö högskola. Hans forskningsinriktning är genus- och mångfaldsaspekter på idrott.

Syfte

I denna text samlar författarna upp tankar och idéer som växt fram i ett flerårigt projekt kring gatekeeping inom kvinnlig idrott på svensk botten. De läggs fram för att prövas och diskuteras, inte som färdiga resultat av undersökningar och analys.

Idrotten följer de grundläggande principerna om särskillnad och hierarki såväl mellan kön (Hirdman 1988) som inom kön (Connell 1995). I Sverige bedrivs idrott och damidrott. Det spelas fotboll på nationell elitnivå i Allsvenskan och i Damallsvenskan, liksom det spelas landslagsishockey i Tre Kronor och Damkronorna. I båda fallen markeras dessa åtskillnader och hierarkier mellan kön. Fotboll, som befinner sig i fokus för denna studie, präglas av en manlig hegemoni liksom de flesta idrotter (Messner 1995). Idrott kan ses som maktutövning där den manliga hegemonin synliggörs (Bourdieu 1999). Med andra ord betraktas idrott som synonymt med manlighet i denna artikel, liknande det som Eva Olofsson uttrycker som ”att det finns ingen kvinnlig idrott, bara kvinnor i en manlig idrott” (1989). Genom egna och andra tidigare studier ser vi hur manliga dygder som tävla, synas, höras, kämpa och klättra allt högre, vilka premieras inom idrott, är uttryck för särskillnad och hierarkier inom kön (Andreasson 2007, Fundberg 2003). Det föreligger samstämmighet bland forskare om att idrotten är genomsyrad av manliga normer och värderingar samt att dessa skapar ett hinder för kvinnor att få erkännande som idrottare, ja kanske till och med att ta till sig idrotten över huvud taget (Bringsén, 2012; Connell, 1995). Flickor och kvinnor anses således ha svårt för, och därmed svårt att hantera, manliga normer och värderingar (Bringsén, 2012). Vi vill här problematisera denna uppfattning utifrån ett konkret idrottsperspektiv, nämligen idrottens vilja att finna idéer och metoder som hjälper i arbetet med att hitta och utveckla utövare på elitnivå. Syftet med denna artikel är att problematisera de manliga dygdernas förekomst och hur de kommer till uttryck och vilka eventuella konsekvenser av dem vi kan urskilja inom verksamheter där kvinnliga elitidrottare ska utvecklas.

Vår studie består dels av en teoretisk diskussion kring elitidrott ur ett *gatekeeping-perspektiv*, där olika former av förväntningar och de bekräftelser som idealt möter dessa förväntningar studeras, och dels redovisning och analys av empiriskt material insamlat genom intervjuer och observationer i två olika omgångar, den ena under perioden 2002–2004 och den andra under åren 2011–2013. Materialet presenteras i form av tre case. Det första, mest omfattande, caset belyser barn- och ungdomsfotboll med elitambitioner.

Denna verksamhet utgör artikelns huvudfokus, mot vilket vi ställer de två andra casen. I case nummer två vill vi visa fram en idrott där förväntningar och bekräftelser har en annan innebörd och konsekvens än hos fotbollen. Case nummer tre är hämtad utanför idrotten och syftar till att kontrastera idrottens bildningssystem mot ett av de absolut striktaste och mest krävande som står att finna i Sverige. De förväntningar och bekräftelser som finns inom svenska balettskolan präglas av en extrem tydlighet. Frågan är hur det förhåller sig med denna tydlighet inom svensk damfotboll?

Gatekeeping som analytiskt begrepp

”Selection appears to be a particularly sensitive issue for elite [sports] performers” (Fletcher & Sheldon, 2003:181)

Begreppet *gatekeeper* introducerades inom den s.k. Human relations-forskningen på 1940-talet av socialpsykologen Kurt Lewin. Enligt Lewin innehar en *gatekeeper* en nyckelposition från vilken hon/han har att välja mellan ett antal olika konkurrerande meddelanden och därmed väljer vilka meddelanden som går vidare och till en av *gatekeepern* utvald publik. En *gatekeepers* beslut har potential och makt att påskynda eller hindra kulturella förändringar inom distributionen och flödet av bestämda idéer. Det en *gatekeeper* gör är att agera grindvakt, dvs. bevaka och styra flödet av information, kunskaper, åsikter och inte minst av människors rörelser mellan hierarkiska nivåer inom t.ex. en organisation. Denna process kallas *gatekeeping* (Shoemaker, 1991). Vi menar att *gatekeeping* är en process vilken avgör vad eller vem som får gå vidare från en nivå till en annan eller från ett sammanhang till ett annat. Den/de som leder och driver denna process är en *gatekeeper*, vilket kan vara en individ, en grupp av individer eller en organisation. Beslut kopplade till *gatekeeping* är baserade på principer och värderingar av olika slag, organisatoriska rutiner, och ”sunt förnuft”. Ett beslut kan ofta utgå från och framföras som objektiva fakta, men är likväl alltid subjektivt (Lagergren, 2009; Fundberg & Lagergren, 2010), eftersom *gatekeeperns* beslut ofta är influerade av common sense-uppfattningar byggda på olika principer, uppfattningar, viktningar, värderingar och rutiner samt ekonomiska och organisatoriska strukturer (Cliche & Wiesand, 2003, s. 12).

För att stärka begreppets användbarhet bör vi göra några ytterligare förtydliganden. Själva ”gaten” är vanligen inte en konstruktion av *gatekeepern* från första början. Den som sätter upp grinden är ”the gate-shaper”. Sveri-

ges olympiska kommitté (SOK) är ett exempel på gate-shapers inom svensk elitidrott, genom att de formulerar kraven för deltagande i olympiska spel. Själva grinden kan från början vara något objektivt, t.ex. en tid satt för att få delta i 100 meter frisim för damer vid de Olympiska spelen ett bestämt år. När väl grinden är utplacerad övergår den till att bli något subjektivt, något som är föremål för tolkningar av allehanda slag. Fler grindar med vidhängande grindvakter tar plats på fältet. Dessa kan t.ex. avgöra om en idrottare får chansen att tävla och/eller träna under gynnsammare förhållanden än andra, delta i mästerskap eller, som fallet är i vår undersökning, representera en elitförening i den idrott hon utövar.

Varje enskilt beslut kan vara trivialt, men sammantaget är gate-keeping-processen både komplex och signifikant (Shoemaker & Vos, 2009, s. 3), då den både är ett kulturellt (talar om varför) och ett socialt (talar om vad) fenomen. Processen både formar och bestämmer vår sociala verklighet. Gatekeeping opererar inte bara på toppnivå, utan på alla nivåer, varje dag (Brouns & Addis, 2004).

Sammanfattningsvis kan vi, med stöd av ovanstående resonemang, påstå att om det finns hinder för kvinnor att idrotta i allmänhet eller för kvinnliga idrottare att nå ända fram till en plats i den yppersta eliten inom enskilda idrotter, så är dessa hinder konstruerade, byggda och underhållna genom gatekeeping. Finns det anledning att utveckla, förändra eller kanske understryka värderingar, handlingar och beteenden i syfte att tydliggöra och stärka svensk elitidrott som kulturell och social miljö i vilken idrottsliga prestationer ska tillvaratas och vässas är det sannolikt både rimligt och funktionellt att fokusera på miljö ur ett gatekeeping-perspektiv. Perspektivet öppnar upp för en kritisk granskning av relationer och processer som går under ytan på vardagsrutiner, det allmängiltiga och det för-givet-tagna i de selekterande gatekeeping-processer som i mångt och mycket avgör innehållet i och resultaten av en idrottares aktiva karriär. Viktigt är att, tillsammans med Fletcher & Sheldon (2003) i avsnittets inledande citat, notera att selection genom gatekeepingprocesser är en ständig källa till organisatorisk eller miljörelaterad stress för elitidrottaren – ju tydligare gatekeeping desto lägre grad av miljörelaterad stress för idrottaren.

Vi vill också understryka att vårt perspektiv må vara kritiskt granskande, men att vi därmed inte glömmer att det alltid finns två sidor av ett och samma mynt:

Gate-keeping can function as a process of control and exclusion, but it can also function as a facilitator providing resources, information, and opportunities. (European Commission, 2004;23)

Denna text använder sig av gatekeeping som analytiskt begrepp i studier av hur barn- och ungdomsidrott med elitambitioner fungerar.¹ Som analytiskt begrepp är gatekeeping mycket användbart på en praktisk nivå. Vår strävan var att se om det är lika användbart på en mer aggregerad teoretiserande nivå där ett fenomen, i vårt fall barn- och ungdomsidrott med elitambitioner, inre processer kan synliggöras och förstås i sin kulturella och sociala kontext. Vad kan begreppet gatekeeping bidra med i vår förståelse av t.ex. ungas uppväxtvillkor i en mer generell mening, idrottens roll som fostrare av blivande samhällsmedborgare eller vuxenvärldens uppfattning och omsorg om sina barn? Vår ingång i studien var att idrotten är betydligt mer än bara idrott i termer av sin utövning. Vi menar att idrotten är en av samhällets viktigaste institutioner för fostran av växande släkten, dels för att det där sker en direkt överföring av grundläggande samhällliga normer och värderingar, och dels för att det är den samhällsinstitution, näst familj och skola, där möten mellan unga och vuxna sker direkt och att generationer kommunicerar och interagerar med varandra. I siffror stöds detta av att 69% av alla svenska barn 7–14 år och 39 % av alla 15–20 år var aktiva i en idrottsförening år 2011 (*Idrotten i siffror 2011*, s. 3)². Idrotten utgör således vad som kan beskrivas som en magnifik arena för maktutövning och kontroll över barnen och ungdomarna i verksamheten. Och gatekeeping är ett av de mest raffinerade verktygen för denna maktutövning. Låt oss titta närmare på ett antal processer som ständigt pågår inom idrotten som tydliggör de sammanhang gatekeeping och maktutövning finns och utövas.

I analysen av vårt empiriska material framstod det som allt klarare att vi borde fokusera på gatekeepingens grundvalar samt deras betydelse för dess praktik. Grundvalarna ger förutsättningar för praktiken och dess utfall. Påverkas grundvalarna, påverkas också praktikens utfall. Den grundval vi främst intresserar oss för här är *förväntningen*. I denna artikel närmar vi oss således gatekeepingprocessen och det sammanhang den befinner sig i ur ett förväntnings- och motivationsperspektiv – vilka, om några, förväntningar finns på de idrottande barnen och ungdomarna och hur motiverar sig dessa

1 Med elitambitioner menar vi att de klubbar/föreningar och institutionaliserade verksamheter vi direkt eller indirekt studerat alla har som ambition att fostra elitidrottare. Denna ambition behöver inte nödvändigtvis vara den enda, därav användandet av termen "ambition" i sammanhanget.

2 Siffrorna framtagna av Statistiska Centralbyrån.

barn och ungdomar till att vara aktiva inom idrotten? Hänger omgivningens förväntningar och den egna motivationen att idrotta samman och i så fall, hur yttrar sig denna relation?

Studien

De unga idrottare vi studerat är alla flickor eller unga kvinnor som är eller nyligen har varit aktiva idrottare i verksamheter med elitambitioner. Vi gör inga anspråk på att våra resultat och de slutsatser vi drar av dessa skulle vara generella, då de inte prövats. Snarare är generaliserbarheten hos de slutsatser vi drar genom analys av ett begränsat empirisk material för framtida forskning att pröva.

Det där med förväntningar och bekräftelser

Scenen är ett möte mellan tre ledare, en före detta elitspelare och oss två forskare. Mötet går av stapeln i inledningsfasen av detta projekt. Resonemang förs om vad som är viktigt under en spelarutbildning och diskussionerna blir långa och bitvis spretiga. Det rör sig om allt från tillslag på bollen och stöd från föräldrar till självförtroende och att träna rätt muskler och på rätt sätt. De som tar störst plats i diskussionerna och grundligt för fram sina erfarenheter och tankar är ledarna. Dessa representerar lag i olika åldersgrupper, från 13- till 16-åriga flickor. Vi forskare finner många ämnen intressanta och funderar på hur de hänger ihop. Mot slutet av mötet ställer en av oss frågan till den före detta elitspelaren: *Varför spelade du fotboll?* Hon funderar ett tag och sedan säger hon: *För att jag ville bli bekräftad.* Det blir en kort paus i samtalet mellan de närvarande. Bekräftad? Ingen av oss kommer på att följa upp med en fördjupad fråga. Svaret var på samma gång både självklart och märkligt. Det gav oss forskare anledning att fundera över hur detta ord kunde leda oss genom observationer, enkäter och samtal med andra. Vad innebär bekräftelse inom flick- och damfotbollen? Och hur går den till? Vilka förväntningar på bekräftelse är rimliga för en ung fotbollsspelande kvinna eller flicka? Vad kan de förvänta sig att få bekräftelse på?

Med detta i bagaget började vi bli allt mer uppmärksamma på hur bekräftelse uttrycks och tillgodoses, och vilka konsekvenser det får. Varför svarade den före detta elitspelaren inte *Jag ville se hur långt jag kunde gå?* Vi anade att bekräftelse inte enbart behöver sökas – eller ens i första hand

söks –inom den idrottsliga logiken. Kunde det vara så att det fanns en annan bekräftelse än den idrottsliga, tävla, vinna, bli bäst, som överskuggade? Vem är det egentligen som söker bekräftelse, undrar vi då. Är det individen eller fotbollsspelaren? Vidare, vilka förväntningar är det som cirkulerar inom och utanför idrotten? Låt oss titta närmare de aktörer som finns och de roller som erbjuds. Vi börjar med aktörerna och deras förväntningar.

Tre case

I vår analys har vi funnit olika typer av förväntningar. De har ingen given inbördes logik eller ordning, vilket gör de svårt att enkelt systematisera dem. Vi har heller inte haft ambitionen att göra det. De olika typerna av förväntningar vi sett är föräldrarnas, ledarnas, motståndarlagets, klubbens, idrottarnas egna samt elitidrottens förväntningar.

Case 1 – barn och ungdomsfotboll med elitambitioner

De kanske viktigaste aktörerna inom barn- och ungdomsidrotten är, enligt många, ledarna. Ofta är det föräldrar som är ledare, men inte alltid. I klubben vi valt att studera finns många ledare som inte är förälder till någon spelare i laget. Under ett föräldramöte inför den nya säsongen meddelar ledarna för ett av ungdomslagen att det kommer att ske förändringar: ”Vi går från tre pass till fyra pass i veckan nästa år.” Vidare får föräldrarna höra att passningsspelet kommer att prioriteras och att tjejerna ska bli bättre på att hitta sina positioner. Det är ingen förälder som kommenterar nyheterna. Strax efteråt sätter vi forskare oss med hälften av föräldragruppen var och resonerar om föräldrarollen och deras övriga tankar om flickornas fotbollsspelande. Då kommer reaktionerna. Fyra gånger i veckan! Hur ska vi hinna? Min dotter har andra aktiviteter också, och syskon, och skolan och... Många föräldrar låter stressade när de fyller i varandras meningar om hur svårt det kommer bli att ordna så att döttrarna hinner med allt, nu när det är fyra pass i veckan. Efter ett tag övergår diskussionerna, med hjälp av våra frågor, till att handla om andra aspekter kring föräldra-dotter relationer. En av papporna berättar om hur dottern, till hans förvåning, började spela fotboll för två år sedan. Och, till hans ännu större förvåning, fortsatt spela. Hon hade, menar han, aldrig visat intresse för fotboll tidigare, och han hyllar de ledare som fått henne att tycka om verksamheten så mycket. Fler liknande berättelser

återkommer under kvällen. En mamma menar att hon känner likadant, att hon är glad men förundrad att dottern har sådant intresse för fotboll och att det gärna får fortsätta, bara... bara det inte inverkan på hennes skolarbete och läxor.

När vi lämnar föräldramötet visar det sig att det överskuggande temat har förstärkts ytterligare. Ledarna månar om flickorna men resonerar mest om idrottens logik, att bli snabbare och starkare genom att träna mer. Föräldrarna uppvisar en attityd av förvåning, även om den är positiv, och därmed mycket låga förväntningar på flickornas fotbollsspelande. Deras förväntningar är istället riktade mot skolan. Så ser förväntan på flickornas hemmaplan ut, bland ledare och föräldrar,.

Hur är det då när lag från den förening vi studerar möter andra lag? Vi reser med ett av lagen på bortamatch. Resan tar oss ut på den skånska landsbygden. Här har hemmalagets föräldrar slutit upp fulltaligt. Vilken skillnad mot när ”vårt” lag spelar på hemmaplan, där det inte alls är lika många föräldrar och tittar. Under spelet märks en viss irritation runt planen. Föräldrar kommenterar både spelet och domarens beslut. När vi lyssnar noga hör vi att det faktum att storstadens lag är på besök har viss betydelse. I samtal med spelare och ledare bekräftas denna observation. Det är spännande att möta elitklubben från storstaden – och vinna över dem. På bortaplan bemöts flickorna i laget som tillhörande en elitklubb, vilket märks då spelare och föräldrar i motståndarlaget tar i extra mycket. Denna tredje sortens förväntan kompletterar bilden med att de tillhör en elitklubb som förväntas ha bra spelare, bra ledare och tåla mycket. Är då förväntan likadan inom den egna organisationen?

I ett av de första samtalen med representanter för klubben presenteras hur problematiskt det är att få fram nya spelare som är tillräckligt bra fotbollsutbildade för att ta steget upp i representationslaget (A-laget). Vi ställer frågor om vad som saknas och hur man ska förändra det i den riktning man vill och finner en påtaglig otydlighet kring detta. Något måste göras – men oklart vad. De konkreta förväntningar som finns på de yngre flickspelarna är att klubben är glad för att de finns hos dem (men inte viktigt att de finns just hos dem), att de ska vara goda representanter för sin klubb, utvecklas och bidra till olika verksamheter även utanför den egna direkta fotbollsverksamheten (vara bollflickor på A-lagets matcher till exempel). Men någon plan för hur de ska bli elitspelare verkar inte finnas. Trots detta så utvecklas talanger inom klubben då och då. Och på frågan om vilka som lyckas så svarar ansvariga att det är de ”unika”. Så, om motståndarlagets förväntningar är tydliga och elitmässigt fokuserade så är det annorlunda på hemmaplan

– viljan är stor men idén om hur den ska genomföras är betydligt vagare. Vad säger då de aktiva själva? Vilka förväntningar har de sig själva och sin framtid som spelare?

Vi lät flickor i klubben svara på en enkät och hade därefter samtal med flera av dem. I detta framkommer att deras förväntningar (1) låg mycket nära ledarnas idéer om vad de ska bli bättre på fotbollsmässigt: dribbla, passa, bli snabbare osv; (2) handlar till största del om nutid och få tankar om framtid; och (3) för några är det viktigt med det sociala livet inom laget medan det för andra verkar helt ointressant vilka man träffar på träningar och matcher. Idrottarnas egna förväntningar ligger mycket nära spelet och vad som, av ledarna, framställs som viktigt i detta spel, samt eventuellt på ett socialt plan. När vi analyserar enkät- och intervju svar tycker vi oss se ett gäng flickor som befinner sig i en bubbla där det spelas fotboll. Bubblan finns formellt i ett sammanhang där det finns elitambitioner. Men hur ser elitidrottens förväntningar ut? Har vi ens stött på dem ännu?

I samtal med en kvinnlig fotbollstränare berättar hon om ett samtal hon haft med två spelare. De två spelarna hade nyligen blivit antagna till idrottskola (grundskola) och ansågs därmed som särskilt talangfulla. Hon uppfattade dock att de två spelarna varit ofokuserade under den senaste tiden. I samtalet med dem så framkom att flickorna upplevde sin fotbollssituation som orättvis – de fick nämligen höra varje dag från sina manliga klasskamrater hur dessa såg en professionell karriär framför sig med mycket pengar och status. Flickorna kände sig lite uppgivna – vad hade de att kämpa mot? De berättade vidare att de möttes av skolans rektor vid uppropet inför skolstarten och fick då höra att skolan tog ”killarnas drömmar på allvar” liksom att ”pojarna kämpar på medan flickor tenderar att tappa lusten för fotbollsspelande i åttan, men att de är bättre än killarna i övriga skolarbetet”. De befann sig varje dag i en miljö där omgivningen, jämnåriga liksom lärare, påminnde dem om att villkoren och framtiden är olika och ojämlika. Förväntningar innebär i detta fall ett dubbelt problem, dels är förväntningarna på flickorna som fotbollsspelare mycket lågt satta och dels inpräntas i samma flickor att de inte ska ha några förväntningar inför sin framtid som fotbollsspelare.

Låt oss lämna fotbollen för en stund. För att i någon mån kunna komparera denna med en individuell idrott, har vi genomfört ett antal intervjuer med unga tennisspelare samt tränare och ledare. Poängen med valet av just tennis och informanter ligger främst i att elitidrottens förväntningar rimligen borde vara tydliga här. I mötet med de unga tennisspelarna mötte vi även det svenska skolsystemet som utvecklingsarena i form av idrottsgymnasium. Detta är en verksamhet som det kan finnas all anledning att studera närmare,

visade det sig, då den skaver mot det ordinarie föreningsbaserade systemet för utveckling av elitidrottare.

Case 2 – vägen mot elit i tennis

De två 19-åriga kvinnorna säger ”Vi hade världens chans, men vi grejade det inte”. Det är ett konstaterande, fritt från självömkan, bortförklaringar och anklagelser. Den chans de hade, och som de nu enligt egen utsago missat, var att bli tennisspelare på elitnivå. De hade båda haft sina resultatmässiga toppar, då de var högt rankade och därmed verkligen lovande. I det ena fallet inföll toppen i 14-årsåldern och i det andra ett par år senare. Familjerna hade funnits vid deras sida och pushat på. Tränarna visade att de trodde på dem. Det föll sig naturligt för båda att satsa vidare genom att gå tennisskolor när det blev så dags. Detta innebar flytt och att bryta upp från det invanda. På ett sätt var det skönt, för pressen från den närmaste omgivningen blev inte lika påtaglig. Men satsningen och flytten blev ingen boost för karriärerna. I det ena fallet handlade det om skador. Långa skadeavbrott innebar lite tennis och mycket frustration. I det andra fallet var skador aldrig ett problem. ”Jag gjorde aldrig det där sista”, säger hon ”därför höll jag mig nog hel”. Men motivationen försvann undan för undan. Kanske det var svårt att helt anpassa sig till skolans kollektiva mönster för tennisutbildning. Till exempel passade inte skolans, för alla gemensamma, veckoupplägg hennes personlighet. Istället för att vila inför helgens tävling, innehöll schemat träning in i det sista. ”Till slut tog jag bara med mig ett ombyte till helgens tävling” säger hon. ”Jag räknade inte med att gå vidare, utan bara spela en match”.

Två talanger, två helt olika idrottssagor med samma slut. Istället för att blomma ut och nå ut på någon av de nationella eller internationella tourer som finns, försvann tävlingstennisen ur deras liv. Nej, ingen verkar direkt besviken, varken familjen eller någon av tränarna. De senare vet vad som krävs och det kommer ju alltid nya talanger. Alla, egna likväl som andras, förväntningar om spel på elitnivå tycktes ha ebbat ut och två tonåringar har i idrottens ögon blivit till två föredettingar. Själva ser de det inte så, utan tar med sig sina erfarenheter vidare i livet, ett liv som fortfarande innehåller massor av chanser och utmaningar, utanför idrotten.

När vi möter tennistränaren framgår att kraven på den som ska nå långt inom sporten, dvs. etablera sig på de internationella tourerna, är mycket höga. Så höga att det när detta skrivs inte tycks finnas en enda ung kvinnlig svensk tennisspelare som allmänt anses ha kapacitet att nå dit. Om det inte

är så att tränaren dömer ut sin egen och hela tränarkårens förmåga att leda och träna fram ungdomar till elitnivå måste det handla om att han anser att det krävs något mer av adepten. För framgång krävs speciella egenskaper, något som inte bara kan utvecklas genom träning, men som kanske kan göra adepten extremt tålig och receptiv för den träning som krävs.

Elitidrottens förväntningar är tydliga. Både tränaren eller de två unga före detta tennisspelarna visste och vet vad som krävs. För de två unga kvinnorna finns inget att vara bitter över eller skylla på. De höll inte måttet, det vill säga de hade inte de fysiska och mentala egenskaper som krävs och accepterar detta, vilket innebär att elittränarna kan känna sig trygga i sina roller.

Case 3 – bildningen av en kulturelit som en kontrast

Det finns en arena där flickor och unga kvinnor, bokstavligt talat, genom sina kroppar blir en del av ett norm- och värderingssystem. Vi talar här om dansen och den utbildning av dansare som ryms inom det svenska skolsystemet.³ Vid intervjuer med unga idrottare respektive unga dansare framgår tydligt att de senare helt lever i och efter det norm- och värderingssystem som råder inom dansen. Dansarna har fullt ut gjort kulturens krav på dansaren till sina. Det finns inga vilseledande manövrer, det är t.ex. en dansares kropp som eftersträvas och perfektion i varje rörelse. Läraren har total makt över danseleven och detta accepteras villkorslöst om läraren själv uppfyller kulturens förväntning på passionerad hängivenhet. Lärarens betydelse för de idrottsgymnasister vi intervjuat är en helt annan, snarast som vilken lärare som helst. Medan danseleven ytterst sällan kritiserar lärarens sätt att t.ex. lära ut eller lägga upp lektioner, så finns det en mer avslappnad hållning till idrottsgymnasiets lärare. En danslärare ifrågasätts endast när det gäller eventuella favoriseringar av vissa elever eller i ett enstaka fall, som verkar vara ett undantag, då en lärare helt enkelt driver eleverna för hårt med skador och ohälsa som följd.

Om dansläraren är absolut, så är idrottsgymnasieläraren mer diffus. Det handlar om tillit, men främst om graden av målmedvetenhet hos eleven. Till skillnad från dansaren kan ju idrottsgymnasieeleven ha sitt huvudsak-

3 Undersökning genomförd åren 2002–2004. Resultat bland annat presenterat i; Lagergren, Lars (2008) "The Forces of Idealism, Professionalism and the Market in the Making of an Elite"; *Revue d'Histoire Nordique*, n:o 5, s. 161–180; Lagergren, Lars (2003) "Elitutbildningar inom kultur- och upplevelseindustrin" Ur: Sörlin, Sverker (red) *Kulturen i kunskapssamhället – Om kultursektorns tillväxt och kulturpolitikens utmaningar*; Nya Doxa, Nora, s. 59–76.

liga fokus utanför skolan i den förening hon tävlar för, vilket naturligtvis bör spela in vid en jämförelse. Det kan till och med föreligga ett konkurrensförhållande mellan förening och skola rörande elevens öra och lojalitet. Balettskolan tillåter inga konkurrenter om elevernas lojalitet och passion, något som framgår tydligt redan vid den audition som bestämmer intaget av nya elever inför fjärde klass. Poängen med denna jämförelse är att visa på en verksamhet där flickor och unga kvinnor är fullt ut accepterade. Balett misstolkas ofta som en feminin värld. Förhållandet är det rakt motsatta, det finns inget som vanligen brukar framställas som feminint i denna värld mer än de kvinnliga behag som ska förnöja det manliga ögat. Här tillåts kvinnan konkurrera och därmed vara stjärna på samma scen och i samma föreställning som mannen. Det finns alltså ingen separat damklass, utan dansarna får i sitt utövande lita till sitt eget och de andra dansarnas konstnärskap oavsett kön.

Inom dansen blandas inte korten bort. Förväntningarna på danseleven är tydliga och konsistenta över tid. Ingen elev svävar någon längre tid i ovisshet om de motsvarar dessa förväntningar eller inte. (Detta innebär inte med nödvändighet att de slutar. Passionen för dans kan vara så stark att de fortsätter trots insikten om att de egna begränsningarna.) En fråga som vi tidigt kom att ställa oss och som fortfarande är aktuell när vi möter idrottande tjejer i verksamheter med elitambitioner är om en sådan tydlighet och konsistens finns i de förväntningar de har att möta?

Analys: Kompetenser och egenskaper

Hur ska vi då summera bilden av förväntningar? Vi har i det föregående studerat dessa genom tre case. Eftersom det inte finns några tydliga signaler om en framtid inom fotbollen vare sig från föräldrar eller klubb och omgivning/kompisar så blir det ledaren och ledarens diagnos och åtgärder som de blir de avgörande. Diagnoser ställs alltid i enlighet med (fotbolls-)normen och åtgärderna blir då därefter. De gater som ställs upp handlar dels om möjlighet att utöva fotboll under de vardagliga förutsättningar som ställs upp för att den enskildes och familjens livspussel ska gå ihop, och dels om direkta, främst kroppsliga, prestationer som i sin tur utgör små pusselbitar i det som ska bli en fotbollsspelare. Ingen gatekeeper, och därmed ingen av spelarna, blickar längre bort än möjligen till nästa match eller sommarens cuper. Bristen på långsiktighet och tydliga karriärmål att sträva mot är uppenbar. Våra frågor blir då: Hur hanterar de aktiva denna kortsiktighet och avsaknad av

sammanhang? Och framförallt, är detta, de låga och kortsiktiga förväntningarna på den aktiva, ett mönster inom hela damfotbollen? Ett tecken på detta är att ansvariga för spelarutveckling uttrycker att det bara är de unika flickorna som blir något. Det handlar, precis som för tennisspelarna, inte om kompetenser utan om *egenskaper*. Kompetenser, det vill säga förmågor och färdigheter som förvärvats genom utbildning och erfarenheter, räcker inte heller i en värld som styrs av de som på oklara grunder har rätten att ställa diagnoser. För de som anser sig veta vad som krävs är det de egenskaper du bär med dig genom livet som skiljer dig från mängden, de egenskaper som gör att de som vet vad som krävs kan få garanterat gott utfall på sitt förmedlande av kompetenser. Frånvaron av framgång beror enligt detta synsätt på frånvaron av rätt egenskaper hos adepten, och inte på brister i träning och coaching!

Vi känner igen några av de vanligaste elementen i idrottsdiskursens uppsättning av självklara konstateranden; behovet av mer träning, vikten av rätt teknik och det svåra steget från junior till senior. Det finns flera motsvarande element som fattas. Dessa saknade element är de som krävs för en tydlig och fokuserad gatekeepingprocess, det vill säga till stor del de förväntningar, de gater, som beskriver vad som krävs för en lyckad resa mot eliten.

De nödvändiga verktygen för att kunna tillägna sig tekniken, stå ut med den ökade dosen träning och stå pall för de hårdare smällarna och den tuffare konkurrensen fattas både i praktiken och i retoriken: det där som internaliseras i ”grabbarna” – att inte vika ner sig, stå upp som en man, palla trycket, kämpa, höras, synas, fokusera både på nuet och den framtida karriären, ge allt för laget och aldrig spela som en kärring (Fundberg, 2003)! Om de tydligaste uttrycken för manliga normer och värderingar inte är närvarande i ett av den manliga hegemonins allra starkaste fästen, vad blir kvar då? Är det fortfarande idrott? Klart att det är, men något skumt är det med idrott med elitambitioner för flickor och unga kvinnor, frågan är hur vi ska kunna komma detta skumma på spåren?

Ett symptom på denna ovilja är att *det inte tycks finnas några förväntningar alls på tjejers idrottande*. Gatekeepingprocessen sker då i ett tomrum, där idrottarnas strävan efter att möta förväntningar blir vilsen. Bara de tjejer som gör motstånd och tar till sig idrottens, den manliga hegemonins, normer och värderingar kan känna sig hemma där. Märk väl, att det är tjejer och inte flickor och kvinnor som tar damidrotten på allvar.

Åter till förväntningar och gater

Idrottens disciplineringsprocesser fungerar inte utan bränslen och smörjmedel. Det är här som "förväntningen" kommer in i bilden. För att ha vad som idealt krävs ur ett psykologiskt perspektiv, det som idrottspsykologen Lars-Eric Uneståhl uttrycker som "en bra självbild, en bra attityd och bra målbilder" (2005:60) bör dessa vara kopplade till förväntningar som omgivningen har på idrottaren. Här återkommer vi således till gatekeeping; det är de olika gatekeepers förväntningar som idrottaren har att möta och motsvara för att kunna passera gaten. Dessa förväntningar bör vara tydliga och inte minst möjliga att motsvara, för att just ge idrottaren "en bra självbild, en bra attityd och bra målbilder".

Men idrotten är inte ensam om barns och ungas uppmärksamhet och gunst, vilket innebär att gatekeepers finns lite varstans i ungarnas liv. Här finns därmed en avgörande skillnad mot de unga dansarna. I intervjuer med dessa framkom inte någon gate utanför dansen från det ögonblick de blivit bärare av kulturen. Föräldrar förvandlas till stödtrupper utan inträde i danskulturen. Intervjuade föräldrar framhåller barnets/ungdomens passion och målmedvetenhet som något positivt, något som gör att de som föräldrar accepterar att de får stå tillbaka. De fall av direkt föräldrintervention in i utbildningen för det som upplevts som det egna barnets bästa, vilka framkom i intervjuerna, ledde till stor oreda och att barnet/ungdomen slutade dansa. Så kan det vara även inom idrotten, men till skillnad från dansen förutsätter idrotten att föräldrar finns närvarande. Föräldrar inom idrott är därmed gatekeepers, vilket i sin tur innebär att de förväntningar de ställer på sina (och i värsta fall även på andras) barn och ungdomar utgör gater att passera. Det går till och med att påstå att föräldrarnas förväntningar borde ha stor betydelse för barn och ungas idrottande i det fall idrotten självt inte förmår att bli ett slutet system. Idrotten behöver troligen föräldrarnas stöd i någon form för att kunna erbjuda bekräftelse.

Om vi nu sammanfattar vad som hittills sagts, så menar vi att förväntningar på unga idrottare rimligen spelar en viktig roll som bränsle och smörjmedel i deras idrottsliga utveckling. Den högrepresterande idrottaren har förutom alla nödvändiga fysiologiska och strategiskt-taktiska kompetenser idealt sett "en bra självbild, en bra attityd och bra målbilder". Hon blir inte lätt distraherad, utan vet vad som förväntas av henne och hur hon ska motsvara, kanske till och med överträffa, dessa förväntningar. Förväntningen utgör enligt vårt resonemang här ett av gatekeepingens fundament; den utgör en avgörande, kanske till och med tillräcklig, förutsättning för att

prestations- och tävlingsidrott ska kunna uppfattas som meningsfull över huvud taget.

Det är därför som vi med tilltagande förvåning i mötet med flick- och damfotboll med elitambitioner kan konstatera en skriande brist på uttalade förväntningar på barnens och ungdomarnas idrottande. I stället är deras idrottande fyllt av distraktioner som suddar ut redan otydliga målbilder. Vilka förväntningar hos den unga kvinnliga idrottaren ska bli bekräftade? Vilka kan bli det? Vilka förväntningar borde ges möjlighet att leda till bekräftelser för den unga kvinnliga idrottaren för att skapa ”en bra självbild, en bra attityd och bra målbilder”? Hur ska den kvinnliga elitidrotten kunna konkurrera med samhällets förväntningar på unga växande kvinnor?

Den manliga hegemonins praktik

I vårt första case tycks det föreligga en ovilja mot att låta de fotbollspelande flickorna och unga kvinnorna bli bärare av manliga normer, och dessa värderingar yttrar sig på flera olika sätt. Oviljan visar sig i skepnad av omsorg, i det att tjejer ska skyddas från dessa manliga normer och värderingar. Oviljan utgör vad vi kan se som ett led i, eller en variant av, det Foucault (1982) kallar *produktiv maktutövning*. Produktiv maktutövning yttrar sig i en självklar och tydlig uppsättning av kompetenser och personliga vinster att sträva efter. I stället för att vara antingen rent produktiv eller rent repressiv är den produktiva maktutövningen i detta skede *vilseledande* – vilka kompetenser och personliga vinster finns att hämta inom damfotbollen? – i syfte att i nästa steg ge de flickor och unga kvinnor ”rätta” och ”passande” förväntningarna att motsvara; att ha en smal, snygg, hälsosam och fräsch kropp, vara duktig, etc. Dessa förväntningar ligger inte inom idrottens ram. Varför? Jo, om vårt antagande är riktigt, därför att flickor och unga kvinnor egentligen inte bör befinna sig där! Därmed kan vi påstå *att elitidrottande tjejer som brutit igenom den manliga hegemonins skyddsvall och gjort elitidrottens normer och värderingar till sina, utövar aktivt motstånd mot denna hegemoni*, det vill säga ett avgörande kännetecken för den produktiva maktutövningens existens. Det är därför det är egenskaper och inte kompetenser hos de unga kvinnorna som gör att de når eliten i de dominerandes ögon. Skulle unga kvinnor kunna nå eliten enbart genom att erövra samma kompetenser som män utgör de ett hot mot den manliga hegemonin. Gaterna blir därefter; otydliga eller förknippade med prestationer i stunden utan koppling till ett större inte minst framtida karriärsammanhang.

Föräldrar vi mött är glada över att deras döttrar är fysiskt aktiva – bara det inte inverkar menligt på skolarbetet. Ingen förälder vi mött inom fotbollen, men vi är givetvis väl medvetna om att de finns, ser en idrottskarriär för dottern. Inom tennisen framkommer en tidig önskan inom familjen om en karriär för dottern. Denna svalnar efter hand i takt med skador och uteblivna framgångar enligt idrottens tanke om att utveckling sker linjärt – tjejerna hade inte de egenskaper som krävs, därmed kan de inte infria de uppsatta förväntningarna. Med den direkta och omaskerade exponeringen av flickorna för elitidrottens förväntningar som de unga kvinnorna från tidig ålder utsatts för har lärt dem var de brustit och dessa två har valt att även acceptera denna diagnos. Detsamma gäller i än högre grad för dansaren. Ingen som blivit bärare av denna kultur behöver sväva i någon som helst okunnighet om vad som krävs för en karriär.

Men, för att avslutningsvis återgå till fotbollen, vad händer när inte ens den idrott en ung kvinna vill prestera i tror på sig själv? Ett indicium för att fotboll är en idrott utan tro på sig själv är att den har ca 55 000 utövare i åldrarna 13–19 år men inte kan presentera ett fullvärdigt seriesystem från flickor 9 (år) upp till flickjunior 21 (år) – att jämföra med herrarnas ishockey, med 22 000 utövare i åldern 13–19 år⁴, som har kompletta seriesystem på nationell och regional nivå och där just junior-VM blivit till en årlig medie-händelse av rang. I stället nöjer sig de styrande än så länge med att vänta på den unika talangen att ska dyka upp – tjejen om inte viker ner sig, står upp som en man, pallar trycket, kämpar, hörs, syns, som samtidigt fokuserar på nuet och en framtida karriär, som ger allt för laget och aldrig spelar som en karring. Om alla de andra flickorna och unga kvinnorna skyddas från dessa manliga normer, som är de som i allt väsentligt präglar elitidrotten och inte minst motiverar dess existens, vad blir då kvar?

Ur ett elitidrottsperspektiv rör sig frånvaron av kompetenser och personliga vinster att erövra om ett brott mot idrottens idé om tävlan och rangordning. Denna idrottens idé och dess praktik kan som, som Connell (1995) påpekar, uppfattas som särskiljande inom kön utifrån ideal för den manliga kroppens prestationer. Detta då idrotter där könen tävlar samtidigt med och mot varandra utgör undantag. Särskiljandet inom kön är avgörande för elitidrott. Det är ju den praktiken alla gater, gateshapers och gatekeepers är till för lösa. Om särskillnaden inom kön minimeras, sker detsamma med de drivkrafter som hör den till. Det är således av stor vikt att studera denna särskillnad inom kön mer ingående om vi ska nå en djupare förståelse för

4 Siffrorna hämtade ur *Idrotten i siffror 2011* hämtat den 29 november 2012 på adress: http://www.rf.se/ImageVault/Images/id_26278/scope_0/ImageVaultHandler.aspx .

förutsättningarna för kvinnligt idrottande på elitnivå. Till dess får vi fortsätta att fundera på vari den före detta elitfotbollsspelaren sökte bekräftelse och inte minst på frågan om hon fick denna bekräftelse? Mötte hon den hegemoniska manligheten i form av dess ovilja mot att idrottande flickor och unga kvinnor ska internalisera manliga normer och värderingar inom tävlingsidrotten som vi påstår finns och som i denna artikel försökt beskriva och därför sökte andra former av bekräftelse? Eller fanns inte det vi ser i dagens damfotboll när hon var aktiv? Eller utgjorde hon en normbrytare, alternativt en fotbollsspelare med rätt egenskaper, som trotsade motståndet och lät elitidrottens normer bli till sina?

Referenser

- Andreasson, Jesper 2007. *Idrottens kön. Genus, kropp och sexualitet I lagidrottens vardag*. (Diss.) Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Bourdieu, Pierre 1999. *Den manliga dominansen*. Göteborg: Daidalos
- Bringsén, Åsa 2012. *Glädje, tävling, motion och gemenskap – högstadie flickors beskrivning av idrott i Skåne nordost*. Kristianstad: Kristianstad University Press.
- Brouns, Margo & Addis Elisabetta 2004. "Synthesis report on the workshop" Ur: *Gender and Excellence in Making*; Brussels: European Commission.
- Cliche, Danielle & Wiesand, Andreas 2003. "Exposing and Opening Gates... Introduction and Recommendations; Ur: *Culture Gates – Exposing Professional 'Gate-keeping' Processes in Music and New Media Art, An ERICarts report to the European Commission*; Bonn: ARcult Media.
- Connell, R. W 1996. *Maskuliniteter*. Göteborg: Daidalos
- European Commission 2003. *Culture Gates – Exposing Professional 'Gate-keeping' Processes in Music and New Media Art, An ERICarts report to the European Commission*; Bonn: ARcult Media.
- European Commission 2004. *Gender and Excellence in Making*; European Commission, Brussels
- Fletcher, David & Sheldon, Hanton, 2003. "Sources of Organizational Stress in Elite Sports Performers"; *The Sport Psychologist*, n:o 17, s. 175–195
- Foucault, Michel, 1982. "The subject and power"; *Critical inquiry*. Vol. 8. No 4
- Fundberg, Jesper & Lagergren, Lars, 2010. *Elitidrott och integration, hänger de samman?*; Rapport beställd av Riksidrottsförbundet
- Fundberg, Jesper 2003a. *Integration och etnisk mångfald – visar idrotten vägen?* Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Fundberg, Jesper 2003b. *Kom igen, gubbar! Om pojkfotboll och maskuliniteter*. Stockholm: Carlssons.
- Hirdman, Yvonne 1988. *Genussystemet – teoretiska reflektioner kring kvinnors sociala underordning*. Maktutredningens Rapport 23.

- Idrotten i siffror 2011*; Riksidrottsförbundet; http://www.rf.se/ImageVault/Images/id_26278/scope_0/ImageVaultHandler.aspx . (Hämtad den 29 november 2012).
- Lagergren, Lars 2009. Idrott och habitus. För en samhällsvetenskaplig idrottsforskning bortom livsstil och utslagning; Svensk idrottsforskning n:o 3.
- Lagergren, Lars 2008. "The Forces of Idealism, Professionalism and the Market in the Making of an Elite"; *Revue d'Histoire Nordique*, n:o 5, s. 161–180.
- Lagergren, Lars 2003. "Elitutbildningar inom kultur- och upplevelseindustrin" Ur: Sörlin, Sverker (red) *Kulturen i kunskapssamhället – Om kultursektorns tillväxt och kulturpolitikens utmaningar*; Nora: Nya Doxa, s. 59–76
- Messner, Michael 1992. *Power at Play. Sports and the Problems of Masculinity*. Boston: Beacon Press
- Olofsson, Eva 1989. *Har kvinnorna en sportlig chans? Den svenska idrottsrörelsen och kvinnorna under 1900-talet*.(Diss.) Umeå: Pedagogiska institutionen, Umeå universitet.
- Shoemaker, Pamela J 1991. *Gate-keeping*; London: Sage Publications.
- Shoemaker, Pamela J & Vos, Tim P 2009. *Gatekeeping theory*; New York: Routledge.
- Uneståhl, Lars-Eric, 2005. Angående verksamma "myter" inom idrotten; Svensk idrottsforskning, n:o 2, 2005, s. 59–61.